

УДК 327.56(477+470):341.76

DOI: 10.24144/2078-1431.2020.1(24).41-53

*Іван Артёмов,
кандидат історичних наук, доцент,
директор НН Інституту євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

МІНСЬКІ УГОДИ, ЇХ НАСЛІДКИ ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Окупація Криму РФ, а також шестирічна війна на Сході України стали головною причиною припинення Великого договору між нашою державою та Росією.

Ці виклики Україні і всій міжнародній безпеці вимагають пошуку адекватних відповідей на зміну ситуації, в першу чергу припинення війни та повернення 408 км українсько-російського кордону.

Платформою для пошуку спільного вирішення існуючих викликів є Мінські угоди, які були підписані 5 вересня 2014 року Україною, Росією, представниками ДНР та ЛНР і представником ОБСЄ.

У статті досліджено передумови підписання цих угод, стан їх виконання у 2014-2015 рр., а також пізніше – з 2015 по 2019 рр. за участі представництва України, Росії, Німеччини і Франції.

Здійснено аналіз і узагальнення нормативних документів, що розроблені в процесі спільної роботи у нормандському форматі.

Наголошено на проблемах виконання угод, підписаних Петром Порошенком, що був Президентом України.

Зроблено аналіз оцінок домовленостей від 5 вересня 2014 року, які містяться в роботах багатьох авторів, оглядачів різних ЗМІ, а також положень і оцінок Володимира Горбуліна, наведених у його працях.

Зроблено висновок, що, незважаючи на негативне ставлення до Мінських угод багатьох політиків і науковців, підписаний документ був необхідний для того, щоб:

- по-перше, призупинити наступ російських військ після Іловайська;*
- по-друге, перегрупувати Збройні Сили України та зміцнити оборонні позиції;*
- по-третє, залучити до вирішення проблем на Сході України провідні країни Європи та світу.*

У той же час автор повністю згоден з В. Горбуліним про те, що в Україні є лише два шляхи: або стати сильною державою, або зіштовхнутися із реальною небезпекою поглинання.

Ключові слова: *Мінські угоди, нормандський формат переговорів, вибори на Донбасі.*

The occupation of Crimea by the Russian Federation as well as the six-year war in eastern Ukraine were the main reasons for the termination of the Great Treaty between our state and Russia.

These challenges to Ukraine and all international security as well require the search for adequate answers to change the situation, first of all the cessation of the war and the return of 408 km of the Ukrainian-Russian border.

The platform for finding a common solution to the existing challenges is the Minsk Agreements, which were signed on September 5, 2014 by Ukraine, Russia, representatives of the DPR and LPR and a representative of the OSCE.

The article examines the prerequisites for signing these agreements, the state of their implementation in 2014-2015, and later – from 2015 to 2019 with the participation of the representatives of Ukraine, Russia, Germany and France.

The analysis and generalization of the normative documents developed in the course of joint work in the “Norman format” is carried out.

The problems of implementation of the agreements signed by Petro Poroshenko, who was the President of Ukraine, were emphasized.

An analysis of the assessments of the agreements of September 5, 2014, which are contained in the works of many authors, reviewers of various media, as well as the provisions and assessments of Vladimir Horbulin, given in his works.

It was concluded that, despite the negative attitude of many politicians and scholars to the Minsk agreements, the signed document was necessary in order to:

- first, to suspend the offensive of Russian troops after Ilovaïsk;*
- secondly, to regroup the Armed Forces of Ukraine and strengthen defensive positions;*
- thirdly, to involve the leading countries of Europe and the world in solving the problems in the East of Ukraine.*

At the same time, the author fully agrees with V. Horbulin that there are only two ways in Ukraine: either to become a strong state, or to face a real danger of absorption.

Keywords: *Minsk agreements, “Norman format” of negotiations, elections in Donbass.*

Припинення дії так званого Великого договору між Україною та Росією[1] стало початком нової епохи у відносинах двох держав. Колишні союзники стали на межі розриву дипломатичних відносин. **За словами В. Горбуліна, вчорашні партнери «ощетинились как псы перед схваткой. Война полномасштабная, без ограничений и сдерживающих рамок, впервые представилась как вполне возможная реальность... Но не менее страшным было осознание того, что даже с учетом короткой народной памяти, искусственно спровоцированный Кремлем развод между украинским и российским народами – надолго. Не исключено, что подобно круто замешаному тесту враждебности хватит не на одно будущее десятилетие» [2].**

Російсько-українські війни – економічні, енергетичні, інформаційні, військово-технічні тощо – переживались терпляче з надією налагодити і відновити братські відносини двох народів. Але виник конфлікт навколо острова Тузла, «продовольчі і газові війни» в період 2002-2008 рр.

У лютому 2014 року розпочалась російсько-українська війна, початковою стадією якої стало порушення Росією двосторонніх та багатосторонніх угод.

Після Майдану 2013 року Російська Федерація анексувала Автономну Республіку Крим і Севастополь. Були також проголошені Донецька народна республіка (ДНР) та Луганська народна республіка (ЛНР), які 24 травня 2014 року оголосили про об'єднання у так звану «Новоросію» – конфедеративний союз народних республік [3].

Російська збройна агресія кардинально змінила воєнно-політичну обстановку як довкола України, так і на Європейському континенті загалом, а також всередині нашої країни. **Анексія Криму, окупація окремих районів Донецької і Луганської областей, утримання під російським контролем Придністров'я сформували «трикутник» реальних загроз Україні.** Кожна з його «вершин» відіграє свою специфічну роль в антиукраїнській політиці Кремля. Їх сукупність може забезпечити Росії довготривалий негативний вплив на формування та реалізацію внутрішньої і зовнішньої політики України, передусім щодо європейської та євроатлантичної інтеграції. У разі ж реалізації намірів Росії розмістити свою авіабазу на території Білорусі «геометрія» воєнних загроз Україні доповниться північною «вершиною», – відмічав Володимир Горбулін [2].

Агресія Росії проти України в Криму, створення незаконних збройних формувань бойовиків призвели до того, що окремі райони Донецької та Луганської областей були окуповані. **Україна втратила приблизно 14,6 тис км² території, або 27,4% загальної площі двох названих областей.** Приблизно 1,5 млн жителів Донбасу були змушені залишити свої оселі та переїхати в інші регіони України [4].

За даними Кабінету Міністрів, на кінець 2019 року на окупованих територіях Криму та Сходу України залишилось до 5,5 млн осіб [5].

Довідково.

У 2013 році Донецька область нараховувала 4 мільйони 356 тисяч осіб. За новими даними Кабміну – 1 млн 981 тис. Різниця – 2,375 мільйона. У Луганській області на початок 2014 року проживали 2 мільйони 239 тисяч осіб. За нинішньою оцінкою – 1 мільйон 127 тисяч. Різниця – 1 мільйон 112 тисяч. Населення Криму у 2013 році складало майже два мільйони осіб згідно з даними Держкомстату України.

Важливі дані щодо втрат населення внаслідок міграції, руйнування економічного потенціалу на Донбасі наводить Володимир Горбулін у монографії «Донбас і Крим: ціна повернення». Він зазначав, що на тимчасово непідконтрольних Україні територіях Донбасу проживає близько 3 млн осіб. Загальна чисельність громадян України, які виїхали з району проведення АТО до інших регіонів, за даними на кінець жовтня 2015 року становила 973,1 тис. осіб і сформувалася внаслідок кількох міграційних хвиль, безпосередньо пов'язаних із періодичністю й інтенсивністю бойових дій. На підконтрольних українській владі територіях Донецької та Луганської областей зареєстровано близько 350 тис. вимушених переселенців, решта виїхала за межі Донбасу [6].

Частина вихідців із тимчасово непідконтрольних Україні територій просить притулку в іноземних державах. За даними УВКБ ООН, кількість

українських громадян, які звернулися із клопотанням про визнання біженцем у семи країнах, з якими межує Україна (передусім у Російській Федерації, Білорусі та Польщі), становить 353,5 тис. осіб, ще 569,2 тис. осіб перебувають у цих країнах на інших підставах.

Офіційні особи РФ називають набагато більші обсяги переселення до цієї країни, втім, їхні дані не підтверджено. Вихідці з Донбасу, які отримали або отримують правові підстави перебування в країнах ЄС, навряд чи повернуться в Україну, частина людей, які виїхали в Росію, залишиться в цій країні. Передусім до безповоротного виїзду за кордон можуть вдатися мешканці Донбасу, які народилися поза межами України, та їхні нащадки.

Отже, підтверджені міграційні втрати Донбасу впродовж 2014 року – I половини 2015 року перевищують 1,5 млн осіб, ще кількасот тисяч ВПО є незареєстрованими. Невизначеність реальних перспектив щодо припинення бойових дій і швидкого відновлення контролю держави над цими територіями спричинить подальше збільшення масштабів міграції населення.

Управління Верховного комісара ООН із прав людини у відповідь на запит Радіо Свобода порахувало загальне число жертв бойових дій на Донбасі від березня 2014-го до 31 жовтня 2019 року. Для підготовки звіту УВКПЛ ООН вивчає повідомлення «із широкого кола джерел інформації, оцінюючи їх на предмет достовірності та надійності» [7]. Від 41 тисячі до 44 тисяч людей – таку загальну кількість жертв (*жертвами ООН називає і загиблих, і поранених – Авт.*), нарахувало назване Управління. **З них 9750 людей** – це комбатанти, тобто люди, які зі зброєю беруть участь у бойових діях із обох боків фронту.

За даними ООН, на Донбасі загинуло **4100 оборонців** України. Серед проросійських бойовиків, яких ООН називає «членами озброєних груп», в УВКПЛ нарахували 5650 загиблих. Жертви серед цивільних складають 25-26% від загальної кількості жертв. «Цей відсоток із часом змінювався. У 2014 році приблизна частка цивільних осіб у загальній кількості смертей, пов'язаних з конфліктом, становила 33-34 відсотки (одна загибла цивільна особа на двох загиблих військових), тоді як у 2019 році він оцінюється у 4-5 відсотків: одна загибель цивільної особи внаслідок артилерійських обстрілів, обстрілів з ЛОСЗ (легких озброєнь і стрілецької зброї – ред.) і мінних інцидентів, на 20-22 загибелі військових внаслідок артилерійських обстрілів, обстрілів із ЛОСЗ і мінних інцидентів», – йдеться у повідомленні ООН.

Від початку 2019 року на Донбасі загинули 25 цивільних жителів, а 130 отримали поранення, повідомляє Управління Верховного комісара ООН.

«У період з 1 січня по 31 жовтня 2019 року УВКПЛ ООН зафіксувало 155 випадків загибелі або поранення цивільних осіб, пов'язаних з конфліктом: 25 загиблих і 130 поранених, що на 40,4 відсотка менше, ніж за той же період 2018 року (51 загиблих і 209 поранених), і що також є найнижчою кількістю втрат серед цивільних осіб за весь період конфлікту», – заявили в УВКПЛ ООН.

Руйнувань і пошкоджень зазнали основні підприємства галузей промисловості, що формують бюджет регіону, припинила діяльність значна кількість містоутворювальних підприємств. Малі та середні підприємства зменшили економічну активність на 80–90 %, а майже 40 тис. із них повністю припинили свою діяльність. За інформацією Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, економічна активність на тимчасово неконтрольованих Україною територіях зменшилася у 5 разів. Обсяг промислової продукції Донецької області (без урахування частини зони проведення антитерористичної операції) за січень–серпень 2015 року порівняно з аналогічним періодом попереднього року зменшився на 45,0 %. За серпень 2015 року порівняно з аналогічним місяцем 2014 року спад сповільнився до 4,0 %, тоді як у червні він складав 46,6 %, у травні – 45,9 %, у квітні – 49,5 %.

У Луганській області катастрофічно скоротилися обсяги промислового виробництва: за січень–серпень 2015 року порівняно з аналогічним періодом попереднього року виробництво зменшилося на 81,0 %. З початку конфлікту спад виробництва відбувся в усіх основних галузях промисловості Донецької та Луганської областей, що спричинило зменшення експорту майже удвічі. Тільки в 2014 році порівняно з попереднім роком обсяги промислової продукції скоротилися в Донецькій області на 31,5 %, в Луганській – на 42,0 %. Зокрема, в Донецькій області скорочення промислового виробництва становило: у виробництві, передачі й розподілі електроенергії – 18,3 %; у металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів – 27,7 %; у виробництві коксу і продуктів нафтоперероблення – 31,5 %; у вугільній промисловості – 36,8 %; у машинобудуван-

ні – 41,1 %; у виробництві хімічних речовин і хімічної продукції – 47,5 %. У базових галузях промисловості регіону порушено традиційні виробничі ланцюжки «вугілля – кокс – метал» та «вугілля – електроенергетика» [6].

Аналізуючи основні етапи розвитку подій на Сході України після 2013-2014 рр., що стали передумовою Мінських домовленостей (які багато хто критикує), пригадаємо найбільш резонансні події, що в кінцевому підсумку змусили Україну піти на підписання спірних Угод.

- **24 травня 2014 року** біля Слов'янська було збито український літак АН-30, загинули п'ять членів екіпажу.
- **14 червня** – терористи обстріляли військово-транспортний літак Іл-76, загинули 40 десантників та дев'ять членів екіпажу;
- **24 червня** – біля Слов'янська терористи збили український військовий вертоліт Мі-8, загинуло дев'ять військовослужбовців.
- **10-24 липня** – систематичні обстріли підрозділів ЗСУ системами «ГРАД» з території Російської Федерації.
- **17 липня** – в небі над Донбасом збито цивільний літак Boeing-777 із 298 особами на борту. Ця трагічна подія показала, що протистояння на Сході України має інший характер, ніж той фейковий образ, який намагалася нав'язати всьому світові російська пропаганда. Для знищення пасажирського лайнера на висоті 10 км використовували відповідне важке озброєння й уміння ним керувати. **Це поставило жирний хрест на спробах країн Заходу робити вигляд, що російська версія про «трактористів і шахтарів, що воюють відкопаною в шахтах зброєю», має право на життя.**
- **28 серпня** – сталася Іловайська трагедія: загинули, були поранені й потрапили в полон сотні українських бійців – і все це в результаті безпосереднього втручання російських військ у конфлікт на Донбасі.

Кремль квапився форсувати події й добити Україну, щоб потім диктувати свої умови. Києву доводилося маневрувати, виходячи з наявних сил і засобів.

- **29 серпня** відбулося засідання РБ ООН у зв'язку з агресією Російської Федерації проти України, на якому делегація України заявила: «Росія розпочала безпосереднє військово-втручання на материкову частину України із застосуванням своїх регулярних збройних сил». **Засідання комісії «Україна-НАТО».** Генеральний секретар НАТО Андерс Фог Расмусен кваліфікував втручання Збройних Сил Російської Федерації через східний і південно-східний українсько-російський державний кордон як «серйозну ескалацію збройної агресії Росії проти України» [8].
- **5 липня** – розпочалася активна фаза антитерористичної операції на позиції «ДНР» та «ЛНР». Було досягнуто позитивних змін: звільнені від сепаратистів міста: Лиман, Маріуполь, Слов'янськ, Краматорськ, Дружківка, Костянтинівка, Бахмут, Торецьк, Авдіївка, Красногорівка, Мар'їнка.

У серпні темпи українського наступу дозволяли розраховувати, що стратегічну мету повернення під контроль кордону, розрізання території

«Л/ДНР», подальшого оточення та ліквідації сил сепаратистів буде досягнуто найближчим часом.

Проте 28 серпня відбулася Іловайська трагедія за активної участі російських військ. Після втрати контролю над стратегічними транспортними магістралями та тяжких витрат під Іловайськом сухопутний коридор на Крим було захоплено російськими військами, а Маріуполь і Запоріжжя опинились теж перед загрозою захоплення.

Незважаючи на закиди про «зраду національних інтересів», відзначив В. Горбулін, слід чітко розуміти, що Україна об'єктивно потребувала припинення військових дій на тому етапі розвитку військово-політичної ситуації. Як мінімум державі був потрібен час для побудови ефективних Збройних Сил, перебудови сектору безпеки і оборони, оновлення стратегічних документів у сфері національної безпеки і оборони, отримання іноземної безпекової та фінансової допомоги.

Отриманий у результаті час, а також можливість пошуку політичного рішення цієї військової проблеми, що виникла у зв'язку з російською агресією, є одними з ключових результатів Мінського процесу, і ми маємо надалі ним користуватися. Водночас із пошуком політичного рішення необхідно посилювати свою обороноздатність, розбудовувати безпеку кордонів (сухопутних, морських та повітряних), а також напрацювати нову модель існування держави.

У вересні 2014 року, а потім і в лютому 2015 року українській владі за активної підтримки західних країн (США, Франція, Німеччина) та політичного керівництва НАТО вдалося досягнути в Мінську політичних домовленостей про послідовні кроки на шляху політико-дипломатичного врегулювання ситуації на сході України.

Мінськ-1

Мінськ виявився місцем для переговорів багато в чому завдяки присутності Олександра Лукашенка на інавгурації його українського колеги Петра Порошенка. Столиця Білорусі була зручною і з міркувань логістики. 23 червня 2014 року там відбулися перші переговори українських представників і делегатів самозваних «республік».

Після Іловайської трагедії припинення вогню, перепочинок і можливість для перегрупування сил були для України життєво необхідні. **5 вересня 2014 року Леонід Кучма, посол Росії в Україні Михайло Зурбов, представниця ОБСЄ Хайді Тальявіні й лідери самопроголошених республік як приватні особи підписали Мінський протокол [9], який передбачав припинення вогню, прийняття Закону «Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей» [10].** За складний, але необхідний у тих умовах для України закон парламентарії сьомого скликання проголосували на закритому засіданні Верховної Ради 16 вересня 2014 року.

Важливо: закон про ОРДЛО так і не набув чинності, на стадії першого читання зупинилися й зміни до Конституції, що передбачали розширення прав Донецької та Луганської областей.

Говорячи про зміст протоколу, усі пункти можна умовно розділити на три складові: **положення про припинення бойових дій, про політичне врегулювання конфлікту та положення про безпеку в зоні конфлікту.**

По-перше, основні пункти першої групи положень передбачали двостороннє припинення застосування зброї, забезпечення моніторингу перемир'я за допомогою ОБСЄ та обмін полоненими й заручниками.

По-друге, були сформовані положення про децентралізацію влади в Україні, зокрема через ухвалення закону про особливий статус деяких районів Донбасу, проведення місцевих виборів у цих районах за новим законом, а також заходи для покращення гуманітарного та економічного становища на території конфлікту.

По-третє, був розроблений механізм забезпечення контролю над кордоном з боку ОБСЄ, виведення незаконних збройних формувань, бойовиків та найманців, гарантії безпеки для учасників конфлікту і, звичайно, «продовження інклюзивного загальнонаціонального діалогу».

Усупереч положенням меморандуму російські війська та підпорядковані їм незаконні збройні формування захопили **8 ділянок території загальною площею 1696 км² в районах, які повинні контролюватися українським урядом, та 408 км українсько-російського кордону.** В. Путін відмовився анексувати чи визнати «незалежність» «ДНР» і «ЛНР». Натомість зробив ці регіони чинником впливу на політику Києва [11].

Отже, перший варіант Мінських угод був спробою прийти до компромісного рішення, яке припиняло бойові дії, нормалізуючи політичний процес із гарантіями «особливих» позицій для проросійських сил.

Але підписаний протокол містив декілька проблемних позицій.

Перша – нечіткі формулювання. Не було вказано, що саме передбачається під спеціальним статусом Донбасу, не було описано, як саме буде відбуватися припинення бойових дій, і, головне, у якому порядку мають реалізовуватися положення. У подальшому каменем спотикання стало саме це: коли мають відбуватися вибори на Донбасі – до відновлення контролю за кордоном і відведення техніки чи після.

Другою проблемою було те, що протокол підписували в умовах, коли Україна стояла перед загрозою повномасштабного воєнного вторгнення.

Третьою проблемою Мінських угод була їхня загальна слабка легітимність. Їх підписували не лідери держав, навіть не голови міжнародних відомств. Із боку України це був колишній президент (хоча МЗС України і підтвердило його права як офіційного посланця), з боку Росії – один із послів, а підписи лідерів невизнаних республік, яких на той час ніхто на їхні посади не обирав, узагалі небагато важили.

Шляхи розв'язання проблем

Щоб розв'язати бодай якусь із цих проблем, переговорники робили спроби конкретизувати положення угоди. 19 вересня 2014 року було під-

писано **Додатковий меморандум [12]**, який уточнював і конкретизував заходи на забезпечення перемир'я, майже не зачіпаючи інші, ширші теми переговорів. **Передбачалося відведення важкого озброєння** на максимальну дальність його пострілу, створення 30-кілометрової зони безпеки, заборона наступальних дій, використання бойової авіації та встановлення нових міцних загород. **Також передбачалася організація роботи місії ОБСЄ з моніторингу виконання домовленостей**, наголошувалося ще раз на необхідності виведення закордонних збройних формувань, бойовиків і найманців з території України.

Додатковий меморандум дав певні результати – значно зменшилася кількість загиблих військових і цивільних, активні бойові дії припинилися на деякий час. Проте головні причини конфлікту не було подолано, а втілювати в життя більш далекоюсяжні положення Мінської угоди ніхто особливо не поспішав.

Аналізуючи розвиток подій того часу, оглядачі різних ЗМІ відзначали, що затишшя на Донбасі виявилось недовгим, уже 2 листопада в маріонеткових утвореннях на Донбасі відбулася пародія на вибори до так званих органів влади. Російські куратори бойовиків прагнули форсувати ситуацію, зосередивши зусилля на розширенні території самопроголошених республік.

Січень 2015 року запам'ятався розстрілом пасажирської маршрутки на блокпості під Волновахою й артилерійським ударом по житлових кварталах Маріуполя. У центрі уваги жителів України були захисники Донецького аеропорту – «кіборги». Не спромігшись розвинути успіх у Приазов'ї, бойовики захопили важливий залізничний вузол Дебальцеве, в якому брали безпосередню участь російські військові.

Мінськ-2

Конфлікт на Сході України набував загрозливих масштабів – під ударом опинилася безпека всієї Центральної Європи. Євросоюзники плавно перейшли від стану «глибокої занепокоєності» хоча б до видимості якихось дій. **Почалася робота над Мінськом-2.**

11 лютого 2015 року в Мінськ прибули учасники нормандської четвірки, цій зустрічі передував візит Ангели Меркель і Франсуа Олланда в Київ і Москву, де вони готували ґрунт для досягнення домовленостей. Переговори в столиці Білорусі тривали 16 годин, уже пізніше в мемуарах Олланд напише, що Путін погрожував Порошенку «розчавити українську армію» і намагався одержати перевагу [13].

Але українським військовим вдалося уникнути дебальцівського котла, що дало Києву потрібні аргументи за столом переговорів у Мінську. Після погодження 13 пунктів **Комплексу заходів щодо виконання Мінських угод [14]** учасники зустрічі роз'їхалися, не провівши спільної прес-конференції чи брифінгу.

12 лютого 2015 року документ було підписано тими самими особами, що підписали Мінський протокол у вересні 2014 року. **17 лютого 2015 року Комплекс заходів щодо виконання Мінських угод схвалила як**

матрицю врегулювання на Донбасі Рада Безпеки ООН, і ця оперативність є свідченням ставлення США до документа, що став показовим прикладом гібридної дипломатії.

Історичне значення Мінських домовленостей полягає в тому, що вони різко знизили інтенсивність бойових дій на Донбасі, дозволили Збройним Силам України виграти час для зміцнення своїх позицій. За три з половиною роки після їх підписання на Сході України не раз спостерігалися спалахи бойової активності, але українські військові відновили контроль над рядом населених пунктів. Сторони протистояння так і не почали виконання мінських домовленостей, не зумівши досягти стабільного припинення вогню. Але українські частини вже не несли таких втрат у зіткненнях, як до лютого-2015. Був відсунутий і ризик повернення російських частин до лінії розмежування.

Отриманий перепоочинок був використаний цілком ефективно, і 18 січня 2018 року Верховна Рада прийняла Закон «Про особливості державної політики щодо забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях в Донецькій і Луганській областях»[15]. Цим документом Росія названа агресором, на неї як окупанта покладено відповідальність за те, що відбувається на тимчасово окупованій території України.

На зміну Антитерористичній операції прийшла операція Об'єднаних сил, права й можливості військових у безпосередній близькості від зони зіткнення з бойовиками суттєво розширилися. Змінився і бюджет Міноборони.

Так, якщо у 2014 році бюджет Міноборони становив 27 млрд. грн., то у 2015 році – 42 млрд. грн.; у 2016 році – 57 млрд. грн.; у 2017 році – 64 млрд. грн.; у 2018 році – 86 млрд. грн.[6]. Бюджетом України на 2020 рік передбачено вже 245 млрд. грн.

Відомо, що на початок агресії службу несли 150 тис. осіб, сьогодні – 255 тис. військовослужбовців.

Оцінюючи наведені факти щодо ситуації на Донбасі, можемо зазначити наступне: Мінські домовленості (Мінський протокол від 5 вересня 2014 року, Мінський меморандум від 19 вересня 2014 року та Мінський комплекс заходів від 12 лютого 2015 року) продовжують слугувати основою роботи нормандського формату, держави-члени віддали їм повну імплементацію.

Останній саміт нормандського формату відбувся 9 грудня 2019 року. У «Невідкладних заходах зі стабілізації ситуації в зоні конфлікту»[16] формально лідери нормандської четвірки на останньому саміті затвердили «загальні узгоджені висновки». Документ складається з трьох пунктів: невідкладні заходи зі стабілізації ситуації в зоні конфлікту; заходи з імплементації політичних положень Мінських угод та подальші кроки. Третій пункт передбачає можливість скликання наступного саміту, де лідери обговорять, зокрема, й передумови проведення місцевих виборів в ОРДЛО.

Заходи з імплементації політичних положень Мінських угод передбачали можливість досягнення домовленостей у рамках норманд-

ського формату (Н4) і Тристоронньої контактної групи щодо всіх правових аспектів особливого порядку місцевого самоврядування (особливого статусу) окремих районів Донецької та Луганської областей, як зазначено в Комплексі заходів щодо виконання Мінських угод від 2015 року – для забезпечення його дії на постійній основі. Вони вважають за необхідне інкорпорувати «формулу Штайнмаєра» в українське законодавство згідно з версією, узгодженою Н4 та Тристоронньою контактною групою.

І насамкінець, враховуючи актуальність проблеми виконання Мінських угод, пошуку нових підходів до їх реалізації, зазначимо, що сьогодні існують різні позиції з цих питань.

Україна виступає за першочергове проведення виборів на Донбасі лише після припинення вогню, виведення військової техніки та озброєних формувань і повернення 408 км українсько-російського кордону під свій контроль. РФ вимагає проведення виборів на Донбасі, а лише потім виведення військ та повернення українсько-російської ділянки кордону.

За словами В. П. Горбуліна, в Україні на рубежі 2020-2025 рр. є тільки два шляхи: або стати сильною державою, або зіптовхнутися з реальною небезпекою. Будемо сподіватися, що Україна вибере перший шлях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Договір про дружбу, співпрацю і партнерство між Україною та Російською Федерацією. URL: <http://docs.cntd.ru/document/1902220>
2. Горбулін В. Мой путь в зазеркалье. Не только путевые заметки. – К.: Брайт Букс. 2019. С. 9-10.
3. Артёмов І. «Виклики збройної агресії як каталізатор перезавантаження зовнішньої політики України». Міжнародний науковий вісник: зб.наук.пр./ред.кол. І.Вовканич та ін. Вип.1-2. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ».2019. С.67.
4. Виступ Президента України на загальних дебатах 70-ї сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй. URL: <https://iraq.mfa.gov.ua/news/40500-vistup-prezidenta-ukrajini-na-zagalynih-debatah-70-ji-sesiji-generalnoji-asambleji-organizaciji-objednanih-nacij>
5. «Нас уже 37 мільйонів: статистика Кабінету міністрів». URL: <https://strana.ua/news/246011-skolko-naselenija-v-ukrajine-v-2019-hodu-pochemu-nas-stalo-menshe-na-11-millionov.html>
6. «Донбас і Крим: ціна повернення»: монографія/ за заг. редакцією В. Горбуліна та інших; – К.:НІСД, 2015. с. 128
7. ООН порахувала жертви бойових дій на Донбасі серед цивільних і комбатантів. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/oon-zvit-ghertvy-donbas/30272212.html>
8. Засідання Ради Безпеки ООН від 29 серпня 2014 року. URL: <https://www.unian.ua/politics/956607-zasidannya-radi-bezpeki-oon-translyatsiyu-zaversheno.html>
9. Протокол про результати консультацій Тристоронньої контактної групи, Мінськ, 5 вересня 2014 року. URL: <https://www.osce.org/ru/home/123258>
10. Закон України «Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей» від 16 вересня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1680-18>

11. «Чим закінчилися переговори в Мінську: документи і заяви сторін». URL: https://dt.ua/POLITICS/chim-zakinchilisy-peregovori-v-minsku-dokumenty-i-zayavi-storin-164053_.html
12. Меморандум про виконання положень Протоколу за результатами консультацій Тристоронньої контактної групи стосовно кроків, спрямованих на імплементацію Мирного плану Президента України Петра Порошенка та ініціатив Президента Росії Володимира Путіна. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26597039.html>
13. Є. Магда. «Третій Мінськ іде. Чого чекати на Донбасі». Корреспондент.net. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4031351-tretii-minsk-ide-choho-chekaty-na-donbasi>
14. Комплекс заходів з виконання мінських угод. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2015/02/12/7058327/>
15. Закон України «Про особливості державної політики щодо забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях в Донецькій і Луганській областях». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>
16. Загальні узгоджені висновки Паризького саміту в Нормандському форматі 9 грудня 2019 року / Офіційний сайт Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/zagalni-uzgodzheni-visnovki-parizkogo-samitu-v-normandskomu-58797>

REFERENCES

1. *Dohovor pro druzhbu, spivpratsiu i partnerstvo mizh Ukrainoiu ta Rosiiskoiu Federatsiieiu [Treaty of Friendship, Cooperation and Partnership between Ukraine and the Russian Federation]*. Retrieved from <http://docs.cntd.ru/document/1902220> [in Ukrainian].
2. Horbulin, V. (2019). *Moj put v zazerkalie. Ne tolko putevie zametki [My path through the looking glass. Not just travel notes]*. Kyiv: Brajt Buks [in Russian].
3. Artomov, I. (2019). *Vykylyky zbrojnoi ahresii iak katalizator perezavantazhennia zovnishnoi polityky Ukrainy [Challenges of armed aggression as a catalyst for restarting Ukraine's foreign policy]*. *Mizhnarodnyj naukovyj visnyk – International Scientific Herald*, 1-2, 67 [in Ukrainian].
4. *Vystup Prezydenta Ukrainy na zahalnykh debatach 70-I sesii Heneralnoi Asamblei Orhanizacii Obiednanykh Nacii [Speech by the President of Ukraine at the general debate of the 70th session of the United Nations General Assembly]*. Retrieved from <https://iraq.mfa.gov.ua/news/40500-vistup-prezidenta-ukrajini-na-zagalynih-debatah-70-ji-sesiji-generalynoji-asambleji-organizaciji-objednanih-nacij> [in Ukrainian].
5. *Nas uzhe 37 milioniv. Statystyka Kabinetu ministriv [There are already 37 million of us. Statistics of the Cabinet of Ministers]*. Retrieved from <https://strana.ua/news/246011-skolko-naselenija-v-ukrajine-v-2019-hodu-pochemu-nas-stalo-menshe-na-11-millionov.html> [in Ukrainian].
6. Horbulin, V. (2015). *Donbas i Krym: tsina povernennia [Donbass and Crimea: the price of return]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
7. *OON porachuvava zhertvy bojovykh dii na Donbasi sered tsyvilnykh i kombatantiv [The UN counted the victims of hostilities in Donbass among civilians and combatants]*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/oon-zvit-ghertvy-donbas/30272212.html> [in Ukrainian].
8. *Zasidannia Rady Bezpeky OON vid 29 serpnia 2014 roku [Meeting of the UN Security Council on August 29, 2014]*. Retrieved from <https://www.unian.ua/politics/956607-zasidannya-radi-bezpeki-oon-translyatsiyu-zaversheno.html> [in Ukrainian].
9. *Protokol pro rezultaty konsultacii Trystoronnoi kontaktnoi hrypy, Minsk, 5 veresnia 2014 roku [Minutes of the consultations of the Tripartite Contact Group, Minsk, September 5, 2014]*. Retrieved from <https://www.osce.org/ru/home/123258> [in Ukrainian].

10. *Zakon Ukrainy «Pro tymchasovyi poriadok mistsevoho samovriaduvannia v okremykh raionakh Donetskoi i Luhanskoi oblasti» vid 16 veresnia 2014 roku* [Law of Ukraine “On the temporary order of local self-government in certain districts of Donetsk and Luhansk regions” of September 16, 2014]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1680-18> [in Ukrainian]
11. *Chym zakinchylisia perehovory u Minsku: dokumenty i zaiavy storin* [What ended the talks in Minsk: documents and statements of the parties]. Retrieved from https://dt.ua/POLITICS/chim-zakinchylisia-peregovori-v-minsku-dokumenti-i-zayavi-storin-164053_.html [in Ukrainian].
12. *Memorandum pro vykonannia polozhen Protokolu za rezultatamy konsultatsii Trystoronnoi kontaktnoi hrupy stosovno krokiv, spriamovanykh na implementatsiu Myrnoho planu Prezydenta Ukrainy Petra Poroshenka ta initsiatyv Prezydenta Rosii Volodymyra Putina* [Memorandum on the implementation of the provisions of the Protocol following the consultations of the Tripartite Contact Group on steps aimed at implementing the Peace Plan of the President of Ukraine Petro Poroshenko and the initiatives of the President of Russia Vladimir Putin]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/26597039.html> [in Ukrainian].
13. Mahda, Ye. *Tretii Minsk ide. Choho chekaty na Donbasi. Korrespondent.net* [The third Minsk is coming. What to expect in Donbass. Korrespondent.net.]. Retrieved from <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4031351-tretii-minsk-ide-choho-chekaty-na-donbasi> [in Ukrainian].
14. *Kompleks zakhodiv z vykonannia minskykh uhod* [A set of measures to implement the Minsk agreements]. Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/articles/2015/02/12/7058327/> [in Ukrainian].
15. *Zakon Ukrainy «Pro osoblyvosti derzhavnoi polityky shchodo zabezpechennia derzhavnoho suverenitetu Ukrainy na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh v Donetsii i Luhanskii oblasti-akh»* [Law “On the peculiarities of state policy to ensure the state sovereignty of Ukraine in the temporarily occupied territories in Donetsk and Luhansk regions”]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19> [in Ukrainian].
16. *Zahalni uzgodzheni vysnovky Paryzkooho samitu v Normandskomu formati 9 hrudnia 2019 roku. Ofitsiinyi sait Prezydenta Ukrainy* [General agreed conclusions of the Paris Summit in the Normandy format on December 9, 2019. Official site of the President of Ukraine]. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/news/zagalni-uzgodzheni-visnovki-parizko-go-samitu-v-normandskomu-58797> [in Ukrainian].